

DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

DİN EĞİTİMİNDE AKLIN YERİ

Prof. Dr. Bayraktar **BAYRAKLI**
M.Ü. İlahiyât Fakültesi
Din Eğitimi Anabilim Dalı Başkanı

İslâm âleminde asırlar boyu tartışılan konulardan biri ve en başta geleni, akıl-vahiy ilişkisidir. Dinde akıl ile vahyin yerini, alanını ve ağırlığını tesbit edememek, onların kavga etmesine neden olmuştur. Bu kavgayı başlatanlardan bir kısmı vahyi öne almış ve bunun neticesinde akılı dışlamışlardır. Bu dışlama doğal olarak aklın tarafını tutanların vahye menfî tavır takınmalarına yol açmış; kavganın ilerlemesi, hem dine zarar vermiş ve hem de toplumların geri kalmasına sebep olmuştur.

Akıl, Allah'ın yarattığı en önemli güçlerden biri, vahiy de Allah'ın gönderdiği kuralların bütününe teşkil etmektedir. Bu bize şunu ifâde ediyor: Akıl ile vahiy ilâhî kaynaklıdır. Akılda önce yaratılmışlık vardır. Başka bir ifâdeyle, Allah önce akılı yaratmış, sonra vahyi göndermiştir. Onun içindir ki akıl, vahye ev sahipliği yapmış ve yapmaktadır.

Din eğitiminin ilk uygulayıcısı olan Yüce Allah, vahiy ile aklın çalışma alanını genişletmiş, renklendirmiş ve yumuşatmıştır. Yüce Allah bu uygulamasıyla bize, din eğitime akıldan başlanacağını öğretmektedir. Buradan şu çıkıyor: Akıl ile vahiy birbirine rakîp, birbirine düşman ve birbiriyle çekişme halinde değillerdir. Vahiy Allah'ın bilgisi, akıl da Allah'ın yarattığı en büyük güç olduğuna göre, onların birbirine rakîp olması nasıl düşünülebilir?

Kur'ân'daki isim ve işlevleriyle aklın vahiy ile tam bir uyum içinde olduğu aşağıdaki izâhlardan anlaşılacaktır. Zaten ilâhî vahiy olan Kur'ân, aklın görevlerini, önemini ve dindeki yerini belirlemekte ve insanlığa haykırmaktadır.

Kur'ân'da akıl kavramını ifâde eden kavramlar şunlardır: Lübb, Nuhâ, Hicr, Mirre, Hilm. Bu isimler, aklın insana temin ettiği eylemlere göre farklılık kazanmaktadırlar.

AKIL

Anlamak, bilmek, çelme takıp düşürmek, önlemek, diyet ödemek, sığınmak ve korunmak mânâlarını ifâde eden “akıl” kavramı, kendine yönelen, kendini gözetleyen, kendine kıvrılıp anlamayı temin eden gücü ifâde etmektedir. Asmanın koruk vermesi anlamına da gelmektedir. Birini memleketin bir yerinde oturtmaya mecbur etmek mânâsına gelen “akıl”¹, nefsi olduğu yerde işlemeğe ve oturmaya zorlayan güç demektir. “Durdurmak” anlamıyla akıl, nefsi ve şeytanı engelleyen ve insanı etkilemesine mâni olma eylemini gerçekleştirmektedir. “Atmak, fırlatmak, ipeği büküp ibrişim yapmak, şekillendirmek ve yavru doğurmak”² mânâsıyla akıl, bilgiyi doğuran, bilgi âlemiyle bir bağ kuran, hakikate uzanan ve insanı Allah'a bağlayan faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Dünya meselelerinin oluşturduğu zirveye insanı tırmandıran akıl denen ip, meseleleri bir dantel gibi örmeyi insana temin etmekte ve zorlukların üstesinden gelmesini sağlamaktadır.

“Kan diyetini ödemek”³ işleviyle akıl, kurban ettiği yanlışların diyetini öderken, yerlerine doğrunun ağacını dikmektedir. Kendine yönelip kendini gören ve kendisini anlama gücü olan akıl, insana hatâlarını görebilme ve onlardan tövbe etme basîretini meydana getirmektedir. Akıl, gönül ülkesi ile ilişki kurarsa, kısa zamanda düşünce eylemini basîrete dönüştürür.

İşlerinde sâbit ve sağlam olmak, görüşlerinde isâbet etmek mânâsıyla akıl, gerçeği yakalayıp onunla hüküm vermeyi insana temin etmektedir. Din eğitiminden geçmekte olan öğrencilerin doğru ve sağlam bilgileri yakalayıp, din adına doğru fetvâ vermelerini temin etmek için akıllarına hitâp edip, akıllarını doğru kullanıp doğru düşünme sanatını onlara öğretmemiz zorunlu olmaktadır. Taklit ve hayâl âleminden onları kurtarıp, ayakları yere sağlam basan, açık zihinli yetiştirme görevi ile karşı karşıya olan din eğitimi, bu görevini yerine getirmediği insanlığa hizmet etmiş olamaz. Din eğitimi, öğrencilerine bilgileri ezberletme, geçmişin işe yaramayan ve günümüzün problemlerini çözmekte faydalı olmayan

1.Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, “Akıl” maddesi.

2.Hans Wehr, *age*, “Akıl” maddesi.

3.Ibn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “Akıl” maddesi.

bilgilerini dayatma yerine, akıllarını kullanıp kendiliklerinden bilgi üretme sanatını öğretirse, insanlık için büyük hizmet yapmış olacaktır.

Biz, din adamı olacak öğrencilere, ayaklarını sağlam olarak yere basmalarını öğretmek için, yere sağlam basmak mânâsına gelen akıllarını çalıştırmayı öğretmeliyiz. Biyolojik olarak yere sağlam basmak yerine, beyin olarak sağlam basan insanlar, dünya medeniyet yarışını kazanacaklardır.

Saçlarını tararken vurulan her bir darbeye akıl denir¹. Bu mânâsıyla akıl, zihne, gönüle ve nefse şekil ve düzen verme eylemini görmektedir. İnsan ilişkilerinin her boyutuna şekil ve düzen veren akıl, insanın eylemlerine bilinç ve estetik getirmektedir. Taranmayan saçlar dağınıktır ve göze hoş bir görüntü vermezler. Aklını kullanmayan insanların, davranışlarında bir dağınıklık ve kötü bir görüntü vardır. Aklın bulunmadığı insan eylemleri, arap saçına döner. İnsanlığın sorunlarına çeki-düzen vermek isteyenler, onları akıl denen tarakla taramalı ve karmaşıklıklarını gidermelidirler. Onun içindir ki Kur'ân, akli öne çıkarmakta ve sorunların bozulduğuna estetik bir düzen getirmesi için görevlendirmektedir. Bu noktada din eğitimi, Kur'ân'la aklın beraberliğini görmeli, öğretmeli ve bu beraberliğin getireceği evrensel faydayı ortaya koymalıdır.

Anlamak, düşünmek, birleştirmek, kendini tenkit etmek anlamlarıyla Kur'ân'da yer alan "akıl", insanı insana, insanı kendisine ve insanı ilâhî âleme bağlamaktadır.

LÜBB

İlik, öz, çekirdeğin içi, ruh, buğday tanesi, en iyi parça, kalp, zekâ mânâlarına gelen lübb de akli ifâde etmektedir. Kırıp çekirdeğini çıkarmak, ekinin ürünlerinin belirmesi anlamı ile lübb denen akıl, insanın özünü belirleyen gücün adı olmaktadır. Özü ortaya çıkarıp büyütme, bilinir hale getirmek, dıştaki kabuğu kırıp filizini çıkarmak, ürününü vermek eylemiyle akıl, cehâletin karanlığını kırarak insanı aydınlığa çıkarılmaktadır. Özden, çekirdekten çıkarak tüm insanlığa dal-budak salma gücünde olan akıl, dinin cevherini büyütüp ürün verme göreviyle karşı karşıyadır. Cehâletin kabuğunu kırıp insanın doğasında var olan zenginlikleri gün ışığına çıkaran eğitim, aklın yolunu izliyor demektir.

Hiçbir meyvanın özü, diğer meyvanın özünü taklit etmez. Her meyvanın kendine has bir özü vardır. Akıl da diğer akılları taklit etmeme ve kendine has bir öze sahip olma özelliğine sahiptir.

1. İbn Manzûr, *age*, "Akıl" maddesi.

“Lübb”¹, kalpteki şefkat ve merhamet damarlarını da ifâde etmektedir. Lübb boyutuyla akıl, gönüle şefkat ve merhamet kanallarıyla açılmaktadır. Din eğitimi, Allah'ın şefkat ve merhamet sıfatlarını anlatırken, aklın gönülle olan bu bağlantılarını harekete geçirmelidir. Toplumda insanlar arasındaki şefkat ve merhamet, o insanların ne kadar akıllı ve gönül ehli olduklarına işâret etmektedir.

Ra'd Sûresi'nin 19. âyetinde, Kur'ân'ın hak olduğunu bilmek, düşünmek ve selîm akıl diyebileceğimiz lübb kavramları bir araya gelmektedir. Böylece aklın, düşünen ve hakkı bilen bir gücü temsil ettiği ortaya çıkmış olmaktadır. Düşünen ve Kur'ân'ın hak olduğunu bilme gibi ulvî görevleri yerine getiren akıl, doğrudan din eğitimi ilgilendiren davranış ve ibâdetlere de kaynaklık etmektedir. Allah'ın ahdini yerine getirmek, antlaşmayı bozmamak, Allah'ın bitişmesini emrettiği şeyleri bitıştirmek, Allah'a saygı duymak, âhiretteki hesaptan korkmak, Allah rızâsı için sabretmek, namazı kılmak, gizli-âşikâr infâk etmek, kötülüğü iyilikle savma gibi eylemler, düşünen ve bilen selîm akıl sahibi insanların ürünü olmaktadır.

Bu insanlar hayatlarını cennete çevirmektedirler. Dünya ve âhiretteki cennete işâret eden Ra'd Sûresi'nin 23 ve 24 âyetleri, akıldan amele, oradan cennete nasıl gidildiğini anlatmaktadır. Yüce Allah, selîm aklıyla düşünen ve Kur'ân'ın hakikatını anlayan ve bunu eylemlerine yansıtan insanları yetiştirmek istemektedir. Bu ilâhî sünneti hayata indirgemesi gereken din eğitimi, insan aklını düşünmeye ve Kur'ân'ın hakikatını öğrenmeye sevk etme zorundadır. Bu işleviyle din eğitimi, insan gönlünü, hayatını ve âhiretini cennete dönüştürecek. Öğüt ve ibret almak gibi yüksek düzeydeki eylemler, lübb denen selîm aklın ürünüdürler. Sad Sûresi'nin 29. âyeti ‘Selîm akıl’ın bu işlevine dikkat çekmektedir. Âyet şöyledir: “Bu, âyetlerini insanlar iyi düşünsün ve selîm akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübârek bir kitaptır”. “Düşünmek” ve “öğüt almak” gibi insanı insan yapan önemli meziyetleri insana kazandıran akıldır.

Kur'ân, akli muhâtap alır ve kendi inceliklerini, sırlarını ona sunar ve öğüt almasını ister. Kur'ân'ın öğüdünü ancak akıl anlar ve alır. Kur'ân, akli besler, gıdâlandırır ve hareket alanını genişletip yaptıklarını ibâdete dönüştürür.

Zümer Sûresi'nin 17. ve 18. âyetleri ele alındığında, Yüce Allah'ın hidâyeti selîm akıl sahiplerine vereceğini, onların sözü dinleyip en iyisine uyacaklarına işâret etmekte oldukları görülecektir. Tâğuttan kaçınıp, en

1. İbn Manzûr, *age*, lübb maddesi

iyi olanı seçmek gibi erdemli davranışı seçmek selim aklın görevi olduğuna göre, eğitim vasıtasıyla insanlara erdemleri kazandırıp, şahsiyetlerine şekil verirken onu ihmâl etmek, büyük bir basîretsizlik olacaktır.

Talak Sûresi'nin 10. ve 11. âyetlerinin özü bize şu gerçeği haykırmaktadır: Yüce Allah lübb denen "Selîm akl"a hitâp etmektedir. Eğitim açısından bu ilâhî usûl, insan aklına hitâp ederek eğitim yapmanın zorunluluğunu getirmektedir. Aklı harekete geçirmeyen, akla ulaşamayan veya akli dışlayan bir eğitim, ne değişime, ne gelişmeye, ne yeniliğe ve ne de kaliteye asla ulaşamaz. İnsanı geleceğin ufuklarına taşıyacak, geçmişin işe yaramayan hurâfelerinden kurtaracak ve onun zincirlerini kırarak en büyük güç olan akıl, aydınlığa açılan beyin ve gönül penceremizdir.

Yukarıda bahsettiğimiz âyetlerin içeriğinde yer alan, iman, takvâ, zikir, iyi davranış, aydınlık, okumak ve ödül gibi yüce değerlerin aklın etrâfında dönen kelebekler olduğunu görüyoruz.

NUHÂ

Bir davranışı engellemek, suyun akışına mâni olan göl, uyanık, ihtiyâtlı, bir şeyin sonu, yere çakılan kazığın başındaki kertik, bir şeyin en üst seviyesi mânâlarına gelen nuhâ da aklın başka bir boyutunu teşkil etmektedir.

Tabiat olaylarından hareket ederek, Allah'ın var olduğu inancına ulaştırılan gücün adı nuhâ mânâsına akıldır. Sosyal olaylardan netice çıkartma faaliyetini bu akıl yapmaktadır. Sosyal bunalımlara çözümler getiren, geçmişin sosyal olaylarını irdeleyen, soruşturan ve oradan hareketle hâle ve geleceğe projeksiyonlar yapan nuhâ denen akıl, olayların sonucuna ulaşma gücüne de sâhiptir.

Necm Sûresi'nin 42. âyeti şöyledir: "Şüphesiz ki en son varış Rabbinedir". İnsanoğlunun varacağı son yerin neresi olduğunu Yüce Allah anlatırken, oluşların sonunu anlamaya sevdâlı olan nuhâ denen akli muhâtap almaktadır. Âyette yer alan "müntehâ", aklın varacağı en son çizgiyi ifâde etmektedir. Madem ki en son Allah'tır, öyleyse aklın varacağı yer de Allah'tır. En sona ulaşmak için, geleceğe yönelik olarak çalışmak gerekir. Geleceğe doğru çalışmak aklın tabiatındandır. Akli geçmişe hapsetmek veya geçmişe doğru çalışması için zorlamak, ona yapılacak en büyük zulümdür. Geleceğe doğru insanın önündeki ufukları aşmaya sevdâlı olan akıl, eğitim vasıtasıyla topluma yaygınlaşır ve onun malı olursa, "toplumsal akıl" halini alacaktır. Akıl, en kaliteli ürünlerini geleceğin semâsında verecektir. Aklın gereklerini yerine getiremeyen toplumlar, medeniyetin ufuklarında gezinemez ve gezinme hakları yoktur. Çünkü

onlar aklın hakkını vermeyen zâlimler durumuna düşmüşlerdir. Aklın hakkını vermeyenler, onu geleceğe yönelik çalışmalarından alıkoyanlar, hem insan zihnini kirletmiş, hem insanlığı karanlığa bırakmış ve hem de Kur'ân'ı öksüz bırakmışlardır. Kur'ân'ı anlamak için aklını kullanmayanlar, o güzelim cennete nasıl gireceklerdir? Öyleyse, çözün şu sonsuza âşık olan aklın ayağındaki zincirleri, bırakın da gönlünce iş üretsın, kaliteyi yakalasıın, bir arı gibi Kur'ân'ın âyetlerinden bal alsın da insanın beynini cennete çevirsin. Bırakın da, sona âşık olan akıl, insanların gönüllerinde taht kursun, insanlığın geleceğini tesâdüflerin elinden alsın. Bırakın şu nuhâ denen akıl, insanın ve Allah'ın ürettiği tüm evrensel değerleri kurtarsın da, canlara can katsın, gönüllerde çiçekler bitirsin ve gelecekleri hep bize bağışlasın.

HİCR

Muhâlefet etmek, tehdît etmek, azarlamak mahrûm etmek, delik, yasaklamak, hudut mânâlarına gelen hicr denen akıl, anlatılan bir şeyin değerini anlamakta ve takdîr etmektedir. Kanıtı anlamak, hayrânlık duy-mak, yasak koymak gibi eylemler bu aklın eylemleri arasında yer almaktadır. Yüce Allah, insanın bu eylemlerini yerine getirebilmesi için ona hicr denen aklı vermiş ve bizlere bu aklın eğitilip faaliyet göstermesini temin etme görevini vermiştir. Aklın kanun koyma işlevi, onun "hicr" denen özelliğinden kaynaklanmaktadır. Demek ki, tabiat kanunlarını bulmak ve kanun koymak gibi önemli faaliyetler, aklın tabiatında vardır.

Ortaya çıkan sosyal problemleri çözmek, onların zararlı hale gelmemesi için kanun koymak, gelişme ve değışmelerin önünde yürüyüp onlara yön vermek gibi toplumun kalitesini yükseltecek faaliyetler, hicr denen aklın sınırları içinde yer almaktadır.

En'âm Sûresi'nin 138. âyetinin ince bir analizini yaparsak, "hicr" in dokunulmazlığı ifâde ettiğini kolayca anlayabiliriz. Demek ki akıl, dokunulmayan bir alanı ve bir psikolojik gücü ifâde etmektedir. Akıl alanına kötü niyetle girenler, ferdi ve toplumu alt-üst ederler. Fecr Sûresi'nin 5. âyetinden itibaren 14. âyete kadar olan âyetler, akla dokunanların geçirdikleri serüvenleri anlatmaktadır. Aklını kullanamayan toplumlar, kamçı yiyerek güdülürler. Kamçı yiyerek güdülmek bir toplum için en büyük azâptır. Fecr Sûresi'nin 13. âyeti buna işâret etmektedir.

"Bunlarda akıl sahibi için elbette birer yemin değeri vardır" (Fecr, 5) âyetinin gereğini yerine getirmeyenlerin, toplumları nerelere sürükledikleri ve nihâyet Allah'ın onların üzerine azâp kamçısı yağdırdığı gerçeği, aklın ihmâlinin azâp olacağına işâret etmektedir.

HİLM

Nezâket, şefkat, itidâl, merhamet, sabır, hoşgörü, ferâset mânâlarına gelen hilm, aklın başka bir boyutunu teşkil etmektedir. Hayvanın üzerindeki parazitleri temizlemek mânâsına gelen hilm, insanın azgınlığını dindiren bir özelliğe sahiptir. Yukarıda sayılan fazîletleri insana kazandıran akıl, nefisle en yoğun mücâdelesini bu boyutuyla vermektedir.

Bülûğ çağını ifâde eden rüyâlanma mânâsına da gelen hilm, biyolojik ve psikolojik değişimin adı olmaktadır. Biyolojik büyümeye paralel meydana gelen psikolojik gelişme ve değişme eylemini akıl mânâsına hilm kavramıyla ifâde eden Kur'ân, bu akıl türüne emir verme görevini vermiştir. Tûr Sûresi'nin 32. âyetinde bu mânâda yer almaktadır. Âyet şöyledir: “Yoksa bunu, kendilerine akılları mı emrediyor, yoksa onlar azgınlar gürûhu mudur?”

Nezâket, şefkat, itidâl, merhamet, sabır ve hoşgörü gibi fazîletleri insana kazandırmanın yolu, aklını çalıştırmaktan geçer. Akılsız o fazîletler elde edilemez. Din eğitimi, Kur'ân'ın bu metodunu uygulamak zorundadır.

MİRRE

Acı, keskin, şiddetli, geçmek, gitmek mânâlarına gelen mirre de akıl demektir. Büyük görüşlü, kuvvetli, akıl ve din bakımından kemâle ermek ve güzel huylu¹ anlamına da gelmektedir.

Necm Sûresi'nin 6. âyetinde geçmektedir. Âyet şöyledir: “O, akıl sâhibidir; böylece doğruldu”.

“Mirre” mânâsıyla akılı ele alınca, üç temel davranışı insana kazandırdığına şâhit oluyoruz. “Geçip gitmek”, “acı ve keskin”, “akıl”. Akıl, insanı yanlışlardan ayırıp uzaklara götürdüğü için, mirre ismini almıştır. Bu anlamıyla Furkân Sûresi'nin 72. âyetinde yer almaktadır. Âyet şöyledir: “... Boş sözle karşılaştıklarında vakar ile oradan geçip giderler”. İnsanı, yanlıştan, bâtıldan ve sahte olandan çevirip götüren güce akıl mânâsında mirre denmektedir. İşte din eğitimi, insanı bir şeyden uzaklaştırırken zor kullanma yerine, aklına hitâp etmelidir.

Nefsin istekleri insana tatlı gelirken, buna karşılık aklın emirleri acı ve zor gelir. Bu özelliğinden dolayı akla, acı mânâsı verilmiştir. İşte din eğitiminin insan psikolojisinde yapacağı değişim, gelişme ve şekillendirme, tatlı gelen nefsin arzularını acıya, acı gelen aklın emirlerini tatlıya

1. Fahrüddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, trc. Suat Yıldırım ve arkadaşları, Ankara 1995, XX,491.

dönüştürmesidir. İnsanın iç âleminde bu devrimi gerçekleştiremeyen eğitimin, sosyolojik mânâda başarılı olması bir hayâlden öteye geçemez. Akıl insanın dostu olduğu için acı söyler. Önemli olan, aklın söylevlerinin tadına varmaktır, bu da doyuma ulaşan insan şahsiyetinin belirtisidir.

Güç ve heybet mânâsına gelen akıl, Necm Sûresi'nin 6. âyetinin son kelimesi olan “festevâ” kelimesiyle bir araya gelince, doğruldu, kapsadı ve dengini buldu eylemlerini oluşturmaktadır. Bu şu demektir: Aklını kullanan fert ve milletler ayağa kalkar ve doğrulur. Yerde sürünmekten kurtulup ayağa kaldıran mirre mânâsında akıl, insan olmanın tadını vermektedir. Aklını kullanamayan fert ve toplumlar, ayakta duramaz ve dimdik yürüyemezler. İnsanlar iki ayak üzerine yürüdüklerinden insan değildir; aklın ayakları üzerinde yürüdüklerinden insandırlar. Onun içindir ki Yüce Allah, Mülk Sûresi'nin 22. âyetinde şöyle buyurmaktadır: “Şimdi, yüzüstü kapanarak yürüyen insan mı varılacak yere daha iyi ulaşır, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?”

Yüzüstü yürüyen insan, aklını kullanamayan, ayakta ve doğru yürüyen de, aklını kullanan insanı temsil etmektedir. Aklını kullanamayan fert ve toplumlar yüzüstü yürüdüklerinden hedeflerine ulaşamazlar. Onun içindir ki din, insan aklını çalıştırmak ve onun çalışmasına engel olan şeyleri ortadan kaldırmak için gelmiştir. Din akla bu hizmeti yaparken, karşılık olarak ondan kutsal kitabının anlaşılmasını, sırlarının deşifre edilmesini istemektedir. Vahiy ile aklın birbirine olan destekleri bu noktalarda oluşmaktadır.

“Âhirette sağdan verilecek kitabı akıl, soldan verilecek kitabı da nefis oluşturacaktır” diyen Mevlânâ, aklın değiştirici gücüne işaret etmektedir. Mevlânâ'nın beyti şöyledir: “Duygu kitabı sol elde, akıl kitabı sağ elde, sana sol yanından vermişler kitabı, o yüzden de eşikten dışardasın”¹.

Bu beytiyle Mevlânâ, İnşikâk Sûresi'nin 7-13. âyetlerine telmîhte bulunmaktadır. Âyetlerden şunu çıkartıyoruz: Akıl cehennemi cennete, zorlukları kolaylığa, kederi sevince dönüştürürken, aklın olmadığı yerde pişmanlık, şımarıklık ve cehennem vardır.

Mevlânâ'nın beytinde yer alan “O yüzden eşikten dışardasın” ifâdesi, aklını kullanmayanların âhirette cennetin dışında kalacağını, bu dünyada da medeniyet yarışının dışına itileceğini vurgulamaktadır.

Mevlânâ'nın felsefesinde bir “akıl âlemi” kavramı vardır. Bu konudaki beyti şöyledir: “Yere de akıl âleminde yardım gelir, göklere de;

1. Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Eskişehir 1992, C.VI, s.9; b. 62.

akıl ışıklı, tertemiz inciler açan bir ülkedir”. “Aydın akıl âlemi de sıfatlardan varlık âlemine padişâhlar padişâhı olan yaratıcının zâtının sıfatlarından yardım gelir”¹.

Akıl ülkesi, “ışık”, “inci”, “temizlik”, ve “ilâhî yardımla doludur”. Akıl âleminin yardımlarıyla yeryüzü gelişmekte ve zenginleşmektedir. Akıl âlemi aydın olunca, Yüce Allah’tan yardım alacaktır. İlâhî yardım, aydın olan akıl âlemini aramaktadır. Aklın çalışmadığı yerde, ilâhî yardımdan pay alınamaz. Akıl denen gücü kullanamayanlar, ilâhî yardıma lâyık değildir; çünkü yapılacak yardımı hakkıyla kullanamayacaklardır. Yüce Allah yardım yapacağı zaman, aklın yeryüzüne neleri yaptığına, hangi incileri oluşturduğuna, nasıl bir aydınlık meydana getirdiğine bakmaktadır. Yeryüzünün imâr edilmesi aklın çalıştığına delil, ilâhî yardımın gelmesine de sebeptir.

* Aklını kullanmayan fert ve toplumların durumunu Mevlânâ şöyle dile getirmektedir:

“Dünyanın özü, içi sensin sen; geri kalanı hep kabuk; insan kabukla gelişir, semirir mi hiç?

Yıkılıp giden, altı üstüne gelen her şehir, bir padişâhlar padişâhının gölgesinden uzak kalmıştır.

Güneş çekilip gitti mi ne kalır? Kapkaranlık gece. Baştan akıl-fikir gidince aptallıktan, ahmaklıktan başka ne kalır başta?

Akıl, bütün fitneler senin gidişinden kopuyor da sonra sen tutuyor, akılsız başa suç buluyorsun.

Nereden yüz çevirirsen orada yol bitişir, savaş yüz gösterir; nereye yüz döner, ne yana yüz gösterirsen orada zevk, sarhoşluk, hayrânlık belirir.

On sekiz bin âlem de ancak iki kısma ayrılır; yarısı cansızdır, ölmüştür, yarısı diri biliş-anlayış sâhibi”².

Netice olarak şu tekliflerde bulunuyoruz:

1) Kur’ân, akıl ülkesine misâfir olmuş, oradan insanlığı aydınlatmıştır.

2) Çeşitli boyutlarıyla aklın eğitimi, aynı zamanda bir eğitim ve bir ilâhî sünneti tatbikata koymaktır.

1. Mevlânâ, *age*, C.VI, s.7; b. 39-40.

2. Mevlânâ, *age*, C.II, s.463; b. 3942-3947.

3) Din eğitimi, akla dogmaları zorla kabul ettirme yerine, akla doğru düşünme sanatını öğretmelidir.

4) Akıl, insanı ve toplumları ayağa kaldırır; zulmü adâlete, ilkelliği medeniyete, bataklık olan insan gönüllerini cennete, cehâlet karanlığını aydınlığa, vahşiliği kardeşliğe, çâresizliği çâreye, çileyi mutluluğa, zorlukları kolaylığa, hamlığı olgunluğa, dar gönüllülüğü geniş gönüllülüğe, Allah'ına düşman olanı O'na dost olmaya götürür.

5) Vahiy ile akıl birbirine düşman değil, tam tersine dostturlar. Onlara öncelik tanımaya kalkıp birini ihmâl edenler, İslâm âlemine ve insanlığa en büyük zulmü yapmışlardır.

6) Akılın serbest çalışmasıyla din alanına girmeyenler, dîni bir düşmanlık haline dönüştürmektedirler.